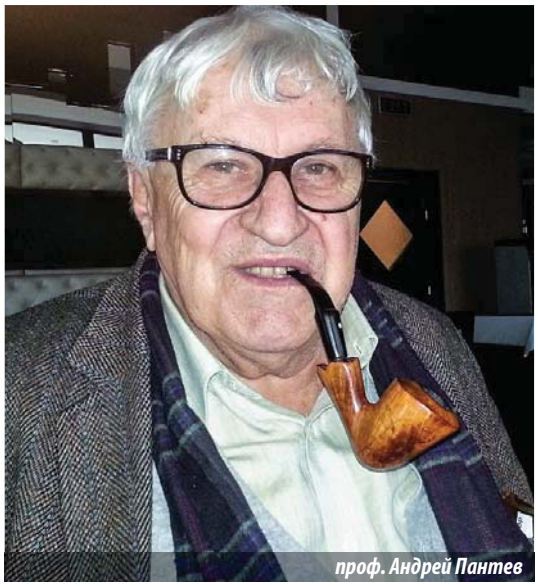
проф. Андрей Пантев

Когато до кръста и меча бе положена книга

През 2017 отбелязваме една значима календарна символика, може би случайна като хронологическо съвпадение, но знаменателна като смислова и генетична значимост. Това са три генетично свързани събития, които изтъкват нашата съпричастност към европейската история като култура, религия и книжовност: 1300 години от спасителната намеса на кан Тервел срещу нашествието по суша на Арабския халифат, насочен към завземането на Цариград откъм Балканите и разрухата на християнската цивилизация; следват 295 г. от рождението на Паисий –личностният символ на българското Възраждане и 255 г. от написването през 1762 г. на нашата национална библия – „История славянобългарска“.

Словесната сила на християнството бе подкрепена с меч и храброст. Изтъкван като един от спасителите на Европа, днес българският владетел кан Тервел е покрит в забвение от повечето чужди медиависти, а неговият сблъсък с арабите е представен като наемническа мисия, която няма нищо като етническа, морална и религиозна значимост. Нека напомня, че има три потока на мюсюлманското въоръжено проникване в Европа. Най-продължително укрепване на т.нар. „бял ислям“ е завладяването на Южна Европа, най-вече Испания, Португалия и Сицилия чак до Дубровник, продължило с различен успех от 711 до 1492 г. После турците стигнали два пъти до Виена и създали понятието Европейска Турция. Най-неуспешен е опитът, осуетен така решително от българския кан Тервел.

Но с тази заслуга нашите исторически приоритети не свършват. Делото на Кирил и Методий става отправната точка за разпространяването на идеята за ролята на просветата в политическа и национална употреба... Оттогава буквите, книгата, писмеността, образованието и културата стават най-устойчивият елемент в културно-историческата характеристика на българския народ. Именно поради тази особеност Средновековна България излъчва едно културно и книжовно великолепие, сравнимо с най-значимите тогавашни сили в Европа. То служи като посредник и разпространител на вяра и култура между още неоформените Изток и Запад.

В този смисъл, възприемайки собствен облик, държавата на българите се оказва първият универсален културен „пощенски гълъб“ на общоевропейската култура и цивилизация. Ние възприемаме и разбираме отец Паисий като продължител на това историческо предназначение в новите времена. Нека напомним, че след 1396 г., българите попаднаха под тежката завеса на едно чуждо и враждебно управление. Нито един друг балкански етнос не бе поставен в това невъзможно състояние. Три са основните фактори на тази особеност – България бе главното териториално трасе по пътя за нападащата, а после отбраняващата се Османска империя, тя бе и житницата на три-континенталната държава, върху българската площ бе съсредоточена най-силната военна и административна власт на завоевателя. Настъпи тъмната нощ, едно своеобразното „заспиване“ на една толкова значима с културата си през Средновековието българска общност. Малцина вече признаваха, а дори и знаеха за това какво сме били някога. Затова ни беше потребен Паисий и неговият емоционален гняв. Съдбата ни прати атонския монах със закъснение, но при крещяща потребност. Той е основата на „будителството“, осъществено най-вече с историческа аргументация.

Стоящи в близост до два мощни културни центъра – Цариград и Рим, българите успяват да запазят своята специфика и в същото време да възприемат най-доброто от техните културни пулсации. Те възприемат, но не имитират. Така наред с институционалните си изобретения, държавни постижения и военни победи българите носят едно особено състояние на духовност, което се превръща в традиция. Тя ще им помогне да преодолеят последвалите векове на насилствена изолация и трагични изпитания.

Но зад миналото на българите

има векове натрупвания на почит към това, което напомня начинанието на отец Паисий. Но дотогава имаме „златен век“, Паисий и най-вече спасителната акция на кан Тервел. По-късно този празник е отбелязван, макар и в различни степени и цел. Това в различни времена и мащаби се отнася до християнски свят, защото той е получил одобрението, с почести и благословия, от патриарха и от папата. Оттогава езикът на българите преживява малко изменение. Така той е най-значимият генератор на тяхната воля за облик. Чудото на българския език, много по-важно от останалите ни постижения и триумфи, става най-константната величина в нашата духовна и национална идентичност. Той е назован от народния поет „език свещен“ не само, защото е бащин език, а защото във времена, когато българите нямаха никакво институционално представителство в своите собствени земи и бяха поставени под тежкия похлупак на враждебна изолация, езикът бе този, който съхраняваше усещането за миналото и бъдещето на българската етнокултурната принадлежност. Това бе колкото факт за запазване на облик и самоличност, толкова и морален резерв и перспектива. Затова ние заявяваме своята европейска принадлежност не чрез подражание, а чрез различие. Затова на всеки празник ние отправяме нашата първа благодарност към учителите и духовниците – една от най-благородните общности в историята на българския народ. Те спасиха неговата жизненост в самата критична съдба на българското племе и предоставиха възможности за геройствата на Ботев и Левски. Затова нашите книжовни идеи – от Кирил и Методий до Паисий – е преди всичко българско дело, независимо от разпространението на кирилицата в част от съвременния славянски свят.

Да бъдеш народ на книгата е не по-малко значимо, отколкото всички други военни победи, стопански просперитет и технически постижения. Този исторически приоритет на българите може и да не се признава от всички в подобаваща степен. Но е реален факт и фактор в утвърждаването и развитието на славянската и на европейската цивилизация. Именно поради това българското Народно събрание обяви този празник, денят на славянската писменост и на българската просвета и култура, през март 1990 г. за официален, защото той символизира националното и европейското, общочовешкото и славянско начало в историческия ембрион на българската национална държава.

Това е безсмъртният завет от миналото, който все още намира разбиране и потвърждение в съвременното българско общество. Затова нека поне за миг именно чрез „Историята“ на отец Паисий усетим близостта си на българи въпреки всичките слаби различия и свирепи противоречия. Защото всеки от нас носи в себе си част от неговите внушения. От спомена за украсяваните с цветя наши книжовници и възрожденци през ученическата младост, до това, че бащиният ни език е създаден от тези Солунски светци за всички. Главната причина за нашето оцеляване като етнически масив е именно този език и неговата писменост.

С него по-късно даже и неграмотните войничета от Тимок до Малко Търново и от Тулча до Пелопонес летяха да освобождават братята си не по други причини, не за да имат дюкян на Струга града, а защото говорехме един език. Простичкото съчинение на отец Паисий напомня, че европейските добродетели имат потребност и от нашия културен пълнеж. Той внушава, че може да има принадлежност към европейската общност и в същото време да се запази облик като различие, което обогатява същата тази общност. Това е смисълът с който отбелязахме този ден, който ни прави едни от носителите на пъстротата на европейската култура, където заимстването е взаимно и културните модели са равностойни. Ние не можем без Европа, но мисля, че Европа би била по-бедна духовно без такива като нас. Редом до меча ние често носехме книга и кръст. Често пъти това съчетание беше по-успешно, отколкото когато бе употребявано поотделно. А това е историческото и благородно съчетание от кан Тервел до Паисий и по-нататък. ◆

Prof. Andrej Pantev

Když vedle kříže a meče byla položena kniha

V roce 2017 zaznamenáváme jednu významnou kalendářní symboliku. Možná se jedná o náhodnou chronologickou shodu, avšak pozoruhodnou svou významovou a genetickou důležitostí. Jsou to tři úzce spojené události, které vyzdvihují bulharský přínos evropské historii na poli kultury, náboženství a písemnictví: 1300 let od spásného zásahu chána Tervela proti nájezdu Arabského chalifátu z pevniny, který měl dobýt Cařihrad směrem od Balkánu a zničit křesťanskou civilizaci; následuje 295 let od zrození Paisije – osobno stního symbolu bulharského Obrození a 255 let od sepsání naší „národní bible“ – „Historie slavjanobulharské“ (rok 1762).

Síla křesťanského slova byla podpořena mečem a udatností. Bulharský vládce chán Tervel, vyzdvihovaný jako jeden ze spasitelů Evropy, svou rozhodností překazil muslimský ozbrojený průnik do Evropy.

Ale tímto zásahem naše historické přínosy nekončí. Dílo Cyrila a Metoděje se stalo výchozím bodem pro šíření ideje o významu vzdělání a to jak na politickém, tak na národním poli. Být národem s vlastním písemnictvím je neméně významné než všechna ostatní vojenská vítězství, hospodářská prosperita a technické výdobytky. Tato historická priorita Bulharů možná není uznávána všemi, jak by náleželo, ale je reálným faktem a důležitým přínosem v upevňování a v rozvoji slovanské a evropské civilizace.

Otce Paisije vnímáme a chápeme jako pokračovatele tohoto historického poslání v nové době. Osud k nám poslal tohoto mnicha z Athosu se zpožděním, avšak ve chvíli naléhavé potřeby. On je zakladatelem buditelství – obrozenecké vlny, která vychází hlavně z historické argumentace. Jednoduchý spisek otce Paisije nám připomíná, že na evropských hodnotách se podílí i náš kulturní přínos. My se neobejdeme bez Evropy, ale domnívám se, že Evropa by byla duchovně chudší bez takových jako jsme my… ◆